

Bevezető egy sorozat elé

Kozmács István

A 2014/2015-ös tanév folyamán a Katedrában anyanyelvi tankönyveket elemző tanulmány sorozatot indítunk. A téma aktualitását az eredményes és sikeres iskolai oktatással szembeni elvárások 21. század eleji jelentős változása adta. Különösen fontos e változások követése kisebbségi helyzetben, ahol az anyanyelvoktatás egyik lehetséges célja kellene, hogy legyen a kétnyelvű és a magyar egynyelvű környezetben történő sikeres kommunikációra való iskolai felkészítés. Ez az elvárás – elvi szinten – a kerettantervekben részben megfogalmazódik ugyan, de kérdéses, hogy abból mi jelenik meg a tankönyvekben. Induló cikksorozatunk azt tekinti át, hogy mennyiben alkalmazkodtak a kisebbségi magyar nyelvtankönyvek a kerettantervekben megfogalmazott – vagy meg sem fogalmazott – új társadalmi elvárásokhoz.

Célunk, hogy olyan, a problémakörhöz kapcsolódó tanulmányokat adjunk közre, melyek képet adnak a magyar kisebbség anyanyelvi oktatásának helyzetéről és a tankönyvek alapvető közvetítő szerepéről Szlovákiában, a Kárpátalján, Erdélyben és Muravidéken.

Pletl Rita, a Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem oktatója azt a helyzetet elemzi, aminek következtében az anyanyelvnek mint „tantárgynak” presztízse csökkent, és nehezen birkózik meg a rá háruló feladatokkal, illetve az őt érő kihívásokra nem tud minden esetben megfelelő válaszokat adni. A külső és belső okokat sorra véve felhívja a

figyelmet arra, hogy a hagyományos tanítási felfogás szerint az anyanyelvi nevelésben grammatikai megközelítésű normafogalomra helyeződik a hangsúly. Ennek is következménye az, hogy nem tudatosítják az oktatás során, hogy a normakövetés nemcsak a nyelvtani szabályokhoz való ragaszkodást jelent, hanem szociokulturális jellegű nyelvi normákhoz való igazodást is. Ezek irányítják ugyanis a megnyilatkozás szintjén az anyanyelvi szövegalkotót, aki csak ebben az esetben tudja az adott kommunikációs helyzetnek megfelelően, társadalmilag érvényes módon megfogalmazni mondanivalóját. Tanulmánya végén Pletl felhívja a figyelmet arra, hogy hibás az a felfogás, mely szerint a nyelvtudás gazdagításáért, a nyelvhasználat kiműveléséért kizárólag a magyar nyelv és irodalom tantárgy a felelős. Azt kellene tudatosítani, hogy az anyanyelvi nevelésnek össze kell kapcsolódnia más műveltségterületekkel, a nyelvi gondozást minden, anyanyelven bármilyen tantárgyat tanító pedagógusnak fel kellene vállalnia.

Beregszászi Anikó, a beregszászi II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola tanára, írásában a kárpátaljai jó gyakorlat bemutatására vállalkozott. Áttekinti a kárpátaljai magyar anyanyelvi nevelésben jelenleg zajló tantárgy-pedagógiai reformot, amely egy nagyobb koncepció, a kárpátaljai magyar közösség nyelvi tervezésének része. Olyan oktatástervezési folyamat, melynek egyik célja az iskolai anyanyelvoktatás hatékonyabbá tétele.

Beregszászi bemutatja az előzményeket, ismerteti magát a reformfolyamatot, és bemutatja az elért eredményeket. Kiemeli az új, 2005-ös tanterv újdonságait. A 2005-ös tanterv kodifikálni próbálta az additív (hozzáadó) nyelvszemléletet; kimondta, hogy a nyelvhasználat *helyénvalóságának* ismerete az anyanyelv oktatásának célja, és a nyelvtant nem öncélúan kell tanítani, hanem azért, hogy a tanuló könnyen, magabiztosan és tudatosan tudjon válogatni a rendelkezésére álló nyelvi elemek közül, amikor egy konkrét élethelyzetben kell szóban vagy írásban megnyilvánulnia. A szerző konkrét feladatok segítségével mutatja be, hogy miképpen valósulnak meg a tankönyvekben az elvi elképzelések. Írását annak az ellentmondásnak a bemutatásával zárja, mely sok esetben a nyelvtanoktatásban szükséges szemléletváltás kudarcát okozza, egyrészt az állami irányító környezet nem teszi lehetővé a szemléletváltást, másrészt az a tankönyvkiadás és -kiadás máshol sem ismeretlen jelensége, hogy a tankönyvírók és a nyelvészeti szakemberek nem működnek együtt. Véleménye szerint az a szerencsés megoldás, amikor olyan munkacsoportok dolgoznak együtt a tantervek és a tankönyvek készítésekor, melyekben az elmélet és a gyakorlat, az iskolai magyartanár és a tudományos kutató gondolkodása találkozik, ahogy ez a 2005-ös kárpátaljai tanterv megalkotásakor is történt.

A cikksorozat másik tematikája a Szlovákiában jelenleg használatos közpiskolai magyar nyelvtankönyve-

ket elemzi. Az olvasó megismerheti a szlovákiai tantárgyi programokat, majd három tanulmány elemzi – eltérő szempontokból – a Szlovákiában jelenleg a középiskolákban használt nyelvtankönyveket.

Vančo Ildikó részletesen elemzi az szlovákiai állami oktatási programot és bemutatja azt a tantárgyi követelményrendszert, ami alapján a cikksorozatban tárgyalandó tankönyveket megalkották. Vančo kritikusan megállapítja, hogy a tantárgyi követelményrendszer nem segíti a pedagógusokat, s bár a dokumentumok bevezetőjében modern gondolatok fogalmazódnak meg, a tantárgyi tartalmakat és a követelményeket nem azoknak az elképzeléseknek az alapján alkották meg.

Tolcsvai Nagy Gábor, az ELTE BTK professzora, tanulmányában azt elemzi, hogy milyen nyelvszemlélet alapján születtek a tankönyvek, illetve hogy milyen a személyiség-, közösség- és kultúráképzés a szlovákiai magyar nyelvtankönyvekben. A szerző megállapítja, hogy a nyelv reflexív feldolgozása várható el egy mai kornak megfelelő tankönyvtől, mivel „az anyanyelv-pedagógia sohasem pusztán a nyelvi rendszert mutatja be, hanem a nyelv meghatározott nézőpontú leírásával, bemutatásával és tanításával a kultúra egy részét perspektiválja, ezáltal alakítva a tanulók személyiségét és azokat a közösségeket, amelybe a tanulók tartoznak vagy tartozni fognak”. Miután megvizsgálja, hogy milyen a tankönyvek nyelvszemlélete, milyen azok fogalmi kidolgozása, milyen a tankönyv szövegre vonatkozó ismeretközlése, összefoglalóan megállapítja, hogy „ezeknek a tankönyveknek a minő-

sége tragikus, felháborítóan elfogadhatatlan, esetenként abszurd. Ezekből a tankönyvekből nem szabadna tanítani.” Különösen nem kisebbségi helyzetben, mert a diákok csak az iskolában tanított nyelvszemléletet ismerik, s a nyelvszemlélet alapvetően kihathat a személyiség és a kultúra folyamatos létrehozására, és ezek a „tankönyvek nem segítik, hanem akadályozzák a személyiség-, közösség- és kultúráképzést a szlovákiai magyar tanulók és tanáraik, szüleik körében”.

Kugler Nóra, az ELTE BTK docensének írása tankönyvkritika az Uzonyi Kiss–Csicsay második, harmadik és negyedik tankönyvekről, illetve a Simon–Misad–Szabó Mihály-féle első osztályos tankönyvről szól. Vizsgálata tárgya, hogy milyen tudást (milyen szerkezetű tudást, milyen tartalmat) milyen módon tesz hozzáférhetővé a tankönyv, és hogy milyen tevékenységek folyamatában alakítja a „közös” tudást. Részletesen ismertetett elemzési szempontjait következetesen végigvezetve megállapítja, hogy a 2-3-4. osztályos tankönyvek a beszélőtől elidegenített nyelv koncepcióját valósítják meg, és ennek következményei vannak mind a tankönyvek tartalmában, mind a tevékenységekben. Az egyik ilyen következmény, hogy a tankönyvek tárgyalásmódja felfedezés- és élménymegfosztó, elidegenítő. Elemzése kimutatja, hogy a tankönyvekben jelentős mennyiségű szakmailag vitatható megoldás található, amelyek mellett lehet esetleg érvelni, mert ahogy írja: „ezeknek az esetében az a kérdés, hogy mennyire illeszkednek a tankönyvi leírásba”. A problematikus megoldások másik része azonban olyan, amit a szerzők olyan ötletszerű megállapításai, amelyek mellé érve-

ket állítani nem lehet (a szerző be is mutat az ilyen megoldások közül néhányat). Összefoglalóan megállapítja, hogy ezek a tankönyvek, a tankönyvekben bemutatott nyelv nem a diákokról szól, s ezért nem is lehet számukra vonzó, érdekes.

Kozmács István a nyitrai egyetem vendégoktatója, tanulmányában a szlovákiai középiskolás tankönyvek alaktani részeit vizsgálta meg. Az adott részek tankönyvértékelésében a tananyag megfelelőségét vizsgálja, vagyis azt, hogy a követelményekben megfogalmazott ismeretek a tankönyven megvalósult módon eredményesen átadhatók-e, s megfelelnek-e az oktatott korosztály kognitív képességeinek, az adott tudományterület megállapításainak. Következtetése leszűjtő. A megvizsgált tananyagrészt sem a szakmai, sem a korosztály kognitív képességeinek nem felel meg, s ennek alapvető oka a tárgyalt rész szakmaiatlansága, és így a tantárgyi követelményeket sem elégítheti ki. A szerző részletesen bemutatja és indokolja ezt a véleményét. Nem csak kritikát fogalmaz meg, hanem írása végén bemutatja, hogy akár a tankönyvekben tükröződő nyelvfelfogással miképpen lehetett volna, lett volna érdemes elszámoltatni az adott tananyagrészt.

A tanulmányok szerzői és a Katedra szerkesztői bíznak abban, hogy a cikksorozat gondolatokat ébreszt, vitára készítet. Szívesen látjuk az olvasók megjegyzéseit.

A cikksorozatban megjelenő tanulmányok a Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem kiadásában önálló kötetben is olvashatók lesznek *Kisebbségi magyar nyelvtanítás kihívásai a 21. század elején* címmel 2014 októberében.